

EVROPSKO OBRAZOVANJE U 17. I 18. STOLJEĆU*

Društveni i historijski okvir

Renesansa je bila početak novog razdoblja u historiji, koje je kulminiralo u 17. i 18. stoljeću u razvoju apsolutističkih država svuda, sem u Engleskoj i Holandiji (a čak je i u ovim državama neko vrijeme to bilo pod sumnjom). Francuska, Habsburška imperija, Engleska i Rusija su postale vodeće sile u Evropi.

Apsolutistička država širi svoju kontrolu i na politički i na vjerski (kreiranjem ustanovljenih crkvi), i na skoro sve druge aspekte ljudskog života. Mada je srednji vijek vidio i rast snaga srednje klase, model društvenog života je još nosio pečat dvorskog života. Koncentracija moći određivala je ovaj život, a građani i njihova vlasništva sve više i više u posjedu aristokracije. Građanin je bio potčinjen. Međutim, čak i u apsolutističkim državama, obrazovanje nije moglo biti privilegija samo bogatih i vladajuće klase, zbog toga što jedna efikasna apsolutistička država zahtijeva sposobne podanike, premda vezane svojim društvenim položajem.

Stoga se u 17. i 18. stoljeću razvilo osnovno obrazovanje za srednje klase, i država je sve više i više uviđala kao svoj zadatak preuzimanje odgovornosti za osnivanje i održavanje škola. Ova težnja prema općem obrazovanju ne izvire samo iz političke svrsishodnosti; ona također izvire iz želje da se poboljša svijet kroz obrazovanje – tako što se sva područja života uređuju i podređuju vođstvu racija. To nije bila samo sklonost prema enciklopedizmu i sistematizaciji nauka, već također, da se postavi

dobro obrazovanje proširenjem školskih regula. Općenito, može se uočiti razlika između 17. i 18. stoljeća: u 17. stoljeću je cilj obrazovanja religiozan i racionalistički, dok su u 18. stoljeću prevladavale ideje sekularizma. 18. stoljeće je posebno zapamćeno po tri reforme: porasla je važnost nastave na maternjim jezicima, suprotstavljajući se latinskom, proširene nauke se uvode u nastavne planove, i adekvatne nastavne metode postaju pedagoško pitanje.

Novi scientizam i racionalizam. Ove socijalne i pedagoške promjene su povezane sa novim tendencijama u filozofiji. Sir Francis Bacon je u Engleskoj kritizirao učitelje svoga vremena, rekavši da oni ne nude ništa sem riječi, i da su njihove škole uskoga mišljenja. On je vjerovao da će korišćenje induktivne i empirijske metode donijeti znanje koje daje čovjeku snagu i omogućuje reorganizaciju društva. Stoga, on traži da škole budu naučne radionice u službi života i da se egzaktne nauke trebaju staviti ispred logike i retorike.

Drugi kritičar srednjovjekovlja, iz ovog, 17. stoljeća je bio Rene Descartes, ali on ne ide od impirijskog iskustva, kao Bacon; po njemu jedina trajnost i sigurnost leže u ljudskom razumu ili mišljenju (*cogito ergo sum*, «Mislim, dakle jesam.»). Sposobnost mišljenja čini mogućim sumnju i kritičku evaluaciju. Nauka zasnovana samo na empirizmu ne uspijeva da dosegne vitalno, prirodno objašnjenje, već to mogu samo matematičke, mehaničke nauke. Samo ono što razum prepoznaje može se zvati istinom. Stoga se obrazovanje mora odnositi na razvoj kritičke racionalnosti.

*Prijevod teksta je preuzet iz *The New Encyclopedia Britannica*, 15. izdanje, 1997., svezak 18

Kao Descartes, Benedict de Spinoza i Gottfried Wilhelm Leibniz također skiciraju racionalističke filozofske sisteme. Obrazovnu teoriju određuje njihov iskaz da znanje i iskustvo imaju porijeklo u mišljenju (ne u čulnim utiscima, koje dokazuju jedino primjere pojedinačnih činjenica), i da kategorije formalnog mišljenja tvore bit obrazovanja. Oni vjeruju da cilj obrazovanja treba da bude ovladavanje mišljenjem i suđenjem, prije nego prosto usvajanje činjenica.

Protestantski zahtjev za univerzalno osnovno obrazovanje. Škole koje su se stvarno razvijale su imale malo od ovih, na filozofiji osnovanih, zahtjeva, posebno kada se tiče osnovnog obrazovanja. U srednjem vijeku su se razvijale gramatičke škole (posebno za obrazovanje svećenika), a humanizam i renesansa su ojačali ovu tendenciju, samo oni koji su znali latinski i grčki su se smatrali obrazovanim. Za osnovno, narodno obrazovanje, postojali su mršavi aranžmani. Mada su se škole za osnovno pisanje i aritmetiku osnivale još u 13. i 14. stoljeću, one su, skoro isključivo, bile u gradovima; seoska populacija se morala zadovoljiti sa religijskom obukom u okviru crkve. Ovo se promijenilo kao rezultat protestantizma.

John Wzeliffe je zahtijevao da svi postanu teolozi, a Luther, prevodjenjem Svetih knjiga, omogućio čitanje izvornih djela. On je tvrdio da svi trebaju dospjeti do izvorišta vjere, i da sva djeca trebaju ići u školu. Tako se desilo da crkvene regule iz 16. i 17. stoljeća počinju sadržavati stavke upravljanja školama i obuke mladih ljudi (uglavnom u čitanju i vjeronauci). Kao prvo, protestantske škole su bile usmjerene ka crkvi, i, uglavnom u potpunosti od nje i podržavane.

Država nije, sve do 18. stoljeća slijedeći opću tendenciju sekularizacije, preuzela odgovornost za potporu školama.

Obrazovanje u Evropi u 17. stoljeću

Teorija i praksa u Centralnoj Evropi. Dok su Evropu potresali vjerski ratovi, i dok se desintegrirala u bezbroj malih država, pisci kao što su Campanella i Bacon su sanjali svoje

Utopije (La Citta del sole i Nova Atlantida), gdje su imali mir i jedinstvo. Da bi čak i pokušao da ostvari ovaj san, čovjek mora imati odgovarajuće obrazovanje. I vodeći predstavnici takozvanog pedagoškog realizma. Wolfgang Ratke i Jan Amos Komenski, bili su motivirani ovim idealom poboljšanja svijeta kroz sveobuhvatne reforme školskog sistema. Usprkos ovoj zajedničkoj startnoj poziciji, njihove ličnosti su veoma različite i, k tome, imaju različite utjecaje na razvoj obrazovanja i škola.

Ratkeova pedagogija. Ratke (1571.-1635.), rođen u Holsteinu u Njemačkoj, putovao je u Englesku, Holandiju, i po cijeloj Njemačkoj i Švedskoj, izlažući svoje ideje političkim autoritetima i tražeći značajnu podršku. Njegov plan naprednih reformi je propao iz nekoliko razloga. Prvo, politički uvjeti tokom tridesetogodišnjeg rata, razumljivo, nisu išli u korist nikakvom planiranju reformi škola. Pored toga, Ratke je pokazao malo sposobnosti u izvršnom dijelu. Na kraju, Ratkeove ideje nisu bile bez pretjerivanja. On je obećavao, na primjer, mogućnost poučavanja 10 jezika u pet godina, svaki jezik šest mjeseci.

Njegove ideje o umijeću podučavanja su, unatoč tome, važne za teoriju i praksu obrazovanja. Prvo, on je vjerovao da znanje o stvarima mora prethoditi govoru o njima. Ovaj «osjetilni realizam» znači da pojedinačni kontakt sa stvarnošću jest porijeklo znanja; principi znanja slijede, više nego prethodne, proučavanje pojedinačnosti.

Drugo, sve mora slijediti red i tok onog što bi se moglo nazvati ljudskom prirodom. U modernim pojmovima, reklo bi se da se kod priprema lekcija, moraju uzimati psihološki uvjeti u obzir.

Treće, on je tvrdio da se sve treba podučavati prvo na maternjem jeziku, jer je on prirodan i praktičan djeci, i dopušta im da se koncentriraju na predmet. Samo kad se potpuno ovlada maternjim jezikom, treba se pokušati sa stranim; onda se posebna pažnja treba posvetiti govoru, a ne samo čitanju tog jezika.

Četvrto, Ratke naglašava ono što bi sada moglo biti neka vrsta programiranog učenja. Jedna faza mora biti potpuna, prije nego se pređe na drugu fazu, i mora se neprekidno ponavljati i

vježbati. Učiteljeve metode i program udžbenika moraju biti usklađeni i podudarni.

Peto, ne smije biti prisile. učitelj ne treba biti nadzornik. Udarati djecu je protivno prirodi i ne pomaže u poduci. Učenika treba navesti da voli svog učitelja ne da ga mrzi. S druge strane, sve što se radi je učiteljeva odgovornost. Učenik treba slušati i biti miran. Općenito, sva djeca, bez izuzetka, trebaju ići u školu, i nijedan čas se ne treba preskočiti, iz bilo kog razloga. Postoji svakako, određeni paradoks u Ratkeovim pogledima: nije bilo prisile, a ipak su učenici morali biti disciplinirani, i nije im se dopuštalo da budu neovisni.

Za nastavne planove je Ratke predlagao čitanje i pisanje na maternjem jeziku, pjevanje, elementarnu matematiku, gramatiku, i još, u višim razredima, latinski i grčki. Prirodnih nauka nema na rasporedu. Njegov zahtjev da se, iznad svega, mladim ljudima da obuka iz vjeronauke, je tipična kombinacija racionalističkog i religijskog obrazovanja 17. stoljeća.

Pedagogija Komenskog, Comenius (1592.-1670) (Komenski), je bio, čak i više od Ratkea, vodeći intelekt u evropskoj obrazovnoj teoriji u 17. stoljeću. Rođen u Moravskoj, bio je prisiljen okolnostima Tridesetogodišnjeg rada da luta od mjesta do mjesta – Njemačka, Poljska, Engleska, Švedska, Mađarska, Transilvanija i Holandija – i ostao bez žene, djece i imovine. On je sam rekao: »Moj život je dugo putovanje. Nikada nisam imao domovinu.»

Kao biskup Češke braće, tragao je za životom u suglasju sa njihovim motom «Ići od svijet ka Nebu». Da bi se pripremilo za budući svijet, Komenski je podučavao da se mora živjeti «ispravno», to jest, tragati za učeonom pobožnošću, tako što će se živjeti u skladu sa ispravnim principima nauke i moralnosti. Filozofija Komenskog je i humanistička i univerzalna. U svojoj Panpaediji («Univerzalno obrazovanje», otkriveno 1935.), on tvrdi da se «cijela rasa mora obrazovati, ljudi svih doba, svih slojeva, oba spola, svih naroda.» Njegov cilj je pansophia (univerzalna mudrost), što znači da se «svi ljudi trebaju obrazovati u čovječnosti» - ta razumnost, morali sreću. Komenski je uvidio da, da bi se dosegla pansophia, se zahtijevaju univerzalno obrazovanje, radikalne

reforme u pedagogiji i reorganizacija škola, te je izumio jedan sveobuhvatni školski sistem koji zadovoljava ove potrebe. Dijete bi, tokom djetinjstva (do šeste godine života), u «materinskoj školi» ili porodičnoj grupi, razvijalo fizičke značajke.

Tokom sljedećeg perioda, (sedam do 12 godina), dijete bi išlo u «škole narodnog jezika», koje su se dijelile na šest razreda, i mogle su se naći u svakom gradu. Prvi cilj ovih škola bio bi razvoj dječje mašte i pamćenja, kroz predmete religije, etike, izražavanja, čitanja, pisanja, elementarne matematike, muzike, domaćinstva, ekonomije, prava građana, historije, geografije i ručnog rada.

Ove narodne škole su bile posljednja faza obrazovanja za tehnička zanimanja. Nakon nje je dolazila gramatička škola (ili latinska škola), koju bi djeca pohađala u svojoj mladosti (13-18), i koja bi postojala u svakom većem gradu u svakom području. Kroz napredne tečajeve jezika i egzaktnih nauka, mladi ljudi bi produbljivali razumijevanje stvari.

Na kraju, univerzitet (18-24), bi bio nastavak ove škole. Svaka provincija treba imati jedan takav univerzitet, čiji bi centralni zadatak bio jačanje volje i snage prosuđivanja i kategorizacije. Iznad ovog četverostepenog školskog sistema Komenski predviđa jedan «koledž svjetlosti», neku vrstu akademije za centralizirano ulaganje sveg obrazovanja. Važno je napomenuti, u tom pogledu, da je za vrijeme boravka Komenskog u Engleskoj (1641.-42.), počela rasprava koja je dovela do osnivanja Kraljevskog društva (zakonski konstituirano 1662.). Dalje, njemački filozof Leibniz je, pod Comeniusovim utjecajem, osnovao Berlinsku akademiju, i slična društva su nikla posvuda.

Velika Didaktika (1657.) izlaže metodologiju Komenskog, jednu za umjetnosti, drugu za nauke. Komenski vjeruje da sve treba biti predstavljeno dječijim čulima – što je više moguće, korišćenjem slika, modela, radionica, muzike i drugih «stvarnih» pomagala. Sa pravim predstavljanjem, dječiji um postaje «psihološka» kopija prirodnog svijeta. Um može spoznati prirodno, ako je korišćen nastavni metod, srodan prirodi. Za višedobne nivoe je preporučivao da se uključe učenje jezika i drugih

studija, i on doista upotrebljava ove skice u svom djelu *Vrata nezaključanih jezika* (1631.), knjigu latinskog i nauka, uređenih po predmetima, koja revolucionarizira nastavu latinskog i koja je prevedena na 16 jezika. *Vidljivi svijet u slici* (1658.), koja je bila popularna u Evropi kroz dva stoljeća, je pokušala dramatisirati latinski kroz slike koje ilustriraju latinske sentence, skupa sa jednim ili dva prijevoda na narodne jezike.

Škole Gotske. Strast prema reformama odgajatelja poput Ratkea i Komenskog, s jedne, i interesi vladajuće klase, s druge strane, su, nakon 1650., doveli do publikacije školskih pravila, oslobođenih crkvenih regula. Prilike u njemačkoj kneževini Gotskoj su tipične. Knez, Ernest Pobožni, ovlastio je rektora Andreasa Reyhera da sastavi sistem školskih pravila koji se pojavio 1642. i poznat u historiji kao Gothaer Schulmethodus.

Ovo je bio prvi neovisni građanski sistem školskih pravila u Njemačkoj, i bio je pod jakim Ratkeovim utjecajem. Najvažnije tačke ovih pravila su obavezno školovanje od pete godine; podjela škola na niže, srednje i više razrede; proširenje uobičajenih predmeta (čitanje, pisanje, elementarna aritmetika, pjevanje i religija) na razna područja (prirodna historija, lokalna historija, građanska prava, ekonomika domaćinstva); uvođenje udžbenika (za čitanje i elementarnu aritmetiku), zamjetno prvi udžbenik egzaktnih nauka je bio Reyherov vlastiti *Kurzer Unterricht von naturlichen Dingen* (1657; »Kratki tečaj o prirodnim stvarima«); i metodična obuka, koja, iznad svega naglašava jasnoću lekcije i aktivnost učenika.

Francuska teorija i praksa. U drugoj polovini 17. stoljeća, Njemačka je trpila posljedice tridesetogodišnjeg rata, dok je Francuska pod Lujem XIV dostigla zenit političke i vojne moći. Francuska vodeća uloga se pokazala i na polju kulture – uključujući obrazovanje. Najvažniji razvoj je imalo obrazovanje uljudnosti i učešće vjerskih redova i udruženja u obrazovanju siromašnih.

Dvorsko obrazovanje (obrazovanje učtivosti) Racionalistički ideal francuskog dvorskog obrazovanja se može vidjeti u Montaignevim *Essays* (1580.), u kojemu se idealan čovjek opisuje sa prirodnim, čulnim načinom života,

kog ne smetaju nevolje vremena, već koji traži zadovoljstvo. On ima «ispravan» stav prema svijetu i ljudima, izvjesnu duhovnu slobodu, i nezavisnu prosudbu – sve ovo je, po Montaignevom stavu, važnije nego koraci u znanju. «Kao što se lampe gase od previše ulja, tako i um od previše proučavanja.» montaigne dolazi iz trgovačke porodice koja je težila plemstvu i otud stanoviti elitizam u njegovim gledištima, on je smatrao, između ostalog, da je dvorsko obrazovanje najuspješnije kada učenik ima privatnog tutora.

Ovaj ideal, za razliku od ideala učenog i humanističnog renesansnog čovjeka, postaje važan u Francuskoj u 17. stoljeću, posebno u njegovoj drugoj polovini, i sa usponom dvora Luja XIV. Obrazovanje tobože svestranog i svjetskog džentlimena se produžava, ne samo nastavkom institucije privatnog učitelja, već osnivanjem škola i akademija za viteze i plemstvo, u kojemu je naglasak na predmetima poput držanja, modernih jezika, mačevanja i jahanja. Ono je izrazit primjer klasnog obrazovanja namijenjenog plemstvu i visokim oficirima, a ne za obične ljude.

Učiteljske bratovštine. U zemljama, kao što je Francuska, gdje je Katolička rimska crkva zadržala kontrolu obrazovanja, i gdje je monarhija postajala apsolutna, vlast crkve nad stvarima obrazovanja je bila velika. U Francuskoj su praktično sve škole i univerzitet kontrolirala takozvana učiteljska bratstva ili društva, od kojih je najpoznatije i najmoćnije, tokom prve polovine 17. stoljeća bilo Društvo Isusa.

Do sredine stoljeća su jezuiti imali 14.000 učenika samo u Parizu; a broj njihovih koledža (ne uključujući univerzitet) u cijeloj zemlji je bio 612.

Njihova uspješna nastava i blaga disciplina su uzrok da su jezuitske škole privlačile hiljade učenika. «Oni su tako dobri.» piše Bacon o jezuitskim učiteljima u *Napredak učenja*, «da želim da su na našoj strani.»

Nastavni plan je bio čisto klasični, ali se važnost davala prostranim dobro prilagođenim zgradama i prednostima koje su činile školski život interesantnijim. Međutim, općenito, vjerski i međunarodni sukobi su nanijeli štete obrazovanju, koje je trpilo, jer su kraljevi i

vjerske klike koje su dobile moć u Francuskoj (kao i svugdje), koristile škole da propagiraju svoje ciljeve, odbacujući učitelje neprovjerenih uvjerenja. K tome, škole su nastavile da ignoriraju nove pravce ljudskog mišljenja; na univerzitetima na kojim su predavali jezuitski oci, vraćao se srednjovjekovni skolasticizam, mada su ga čisti formalistički prijestupi srozali.

Škole i univerziteti su, uglavnom, otklanjali pomisli o nekakvom proširivanju granica znanja, i bili prečesto upleteni u vjerske sukobe toga vremena. Posebno je Univerzitet u Parizu, kroz cijelo 17. stoljeće, bio rastrojen vjerskim razmiricama – u barem jednom slučaju su bile rezultat suparništva koje je slijedilo nakon što su jezuiti isposlovali potporu za Clermont koledž.

Osim jezuita, najvažnija učiteljska bratovština u Francuskoj je bila Berullian Oratorij, ili Oratori, te janseniti Port-Royala. Ova prva, osnovana 1611., a koja je uskoro otvorila brojne škole i sjemeništa za mlade plemiće, činili su svećenici – ali mnogo liberalniji i racionalniji nego što su svećenici toga vremena obično bili. Oni su nudili obuku ne samo iz klasičnih nauka, već također i historije, matematike, prirodnih znanosti, te takvih otmjenih vještina poput plesa i muzike i, mada nastavljaju koristiti latinski u obuci, također promoviraju upotrebu narodnog jezika u početnim godinama školovanja. Oni su doista težili Descartesovim idejama, vjeri osnovanoj na razumu. Kada su 1764. jezuiti zabranjeni u Francuskoj, njihove učiteljske položaje su, u velikom dijelu, preuzeli oratori.

Mnogo čuvenije od škola oratora, mada kratkog vijeka, bile su Male škole Port-Voyala. Njihov osnivač je Jean Duvergier de Haurame, bolje znam kao opat Saint-Cyrana, koji je bio jedan od glavnih zagovarača jensenizma u Francuskoj, pokreta koji se suprotstavljao jezuitskom i skolasticizmu, te bio sklon crkvenim reformama, a koji se okretao stanovitom pietizmu (pobožnjaštvu).

Oko 1635., Sain Cyran, uz pomoć nekih bogatih, utjecajnih Parižana, uspio je steći kontrolu nad samostanom Port-Royal, blizu Versaillesa. Ondje je jansenistička grupa oko 1637. otpočela sa obukom nekolicine dječaka, a od 1646. osnovala Male škole Port-Royala u samom Parizu. Njihov nastavni plan je bio

sličan oratorskom, mada je isključivao ples, a bio je proslavljen po svojoj iznimnosti u francuskom jeziku i logici, te u stranim jezicima. Pod utjecajem Descartesove racionalističke filozofije, jansenisti su toretizirali da učenje ima «prirodni» red i da treba počinjati sa onim što je djetetu poznato: korišćen je fonetski sistem u čitanju; sve su instrukcije bile na francuskom, ne na latinskom; učenički sastavi su usmjeravani prema temama izvedenim iz vlastitog iskustva. Upleteni u političke borbe sa jezuitima, koji su još bili utjecajni na dvoru, jansenisti su bili osuđeni na propast, i sve njihove škole zatvorene do 1660., ali je njihova teorija i praksa bila dobro prihvaćena postala krajnje utjecajna.

Obrazovanje žena. Tokom stoljeća se nije sasvim zanemarivalo obrazovanje žena, a Francuska je u tom pogledu istaknuta. Gđa Maintenon je, primjer, bila učenica ursulinskih opatica u Parizu, a onda učiteljica na dvoru Luja XIV, prije nego što se 1684. udala za kralja. Sa svoga povoljnog, kraljevskog položaja, preuzela je i sama osnivanje škole 1686. u Saint-Cyru kod Versaillesa – viša škola, mahom za siročad, djevojke koje su potjecale od plemićkih porodica. Osim u osnovnim predmetima, kao što su čitanje i pisanje, djevojke su se pripremale za budući život majki i žena, ili otmjena zanimanja. Augustinske opatice su preuzele ovu školu 1692.

Druga važna radnica na polju obrazovanja žena je bila Sv. Jane Frances de Chantal, koja je, skupa sa svojim ispovjednikom, Sv. Francisom de Salesom, utemeljila red vizitandinki, grupu posvećenu dobrotvornom radu i vjerskom obrazovanju žena.

Francois de Salignac de La mothe-Fenelon, nadbiskup Bambaia i znameniti teolog i pisac, posebno je poznat po svojim pogledima o obrazovanju djevojčica. U svojoj *Traite de l'education des filles* (1687.; «Rasprava o obrazovanju djevojki»), on uočava značaj žena u moralnom napretku društva, i iskazuje svoja razmišljanja o obrazovanju djevojki. Zbog toga što je djevojkama, kako on vjeruje, namijenjena uloga domaćica i majki, one trebaju dobiti vjersko i moralno obrazovanje, više nego skolastička znanja. One trebaju naučiti čitati i pisati, osnovnu matematiku, historiju, muziku,

vez, latinski (zbog toga što je to jezik crkve), ali ne i moderne jezike, jer oni teže moralnoj izopačenosti. On drži da obrazovanje treba od gospodarice kuće stvoriti i kršćanku i potpunu ženu, koja neće biti neznanica.

Engleska teorija i praksa. 17. stoljeće u Engleskoj je bilo (do Revolucije prosvjetiteljstva 1688.-89.) dokaz vjerskog i političkog uređenja, oporučno ostavljenog od Kraljice Elizabete; taj period je karakterizirala konfrontacija dva suprotstavljena svjetonazora – na jednoj strani rojalističkih vitezova i na drugoj puritanaca. Podjela se reflektirala i na obrazovanju.

Puritanski reformatori. U anglo-američkom svijetu je reformacija došla u obliku kalvinizma – «puritanac» je podrugljivi naziv za stroge kalviniste. Njihovi ideali su trezvenost, praktično ponašanje, pažljivo vođenje, štedljivost, asketizam i odbacivanje hedonističkih užitaka u životu. Mnogi odgajatelji koji su tragali za puritanskim idealima su bili sljedbenici reformskih planova Komenskog. Samuel Hartlib, poljski trgovac koji je boravio u Engleskoj, i koji je bio prijatelj, izdavač i patron Komenskog, pokušavao je da privuče interes Parlamenta za ideje narodnog obrazovanja; njegova rasprava Londonsko širokogrudno milosrđe (1650.) predlaže da se daje potpora obrazovanju siromašne djece, sve u interesu općeg društvenog boljitka. Komitet za unapređenje obrazovanja, kojega je osnovao 1653., je bio poticaj i model kasnijih obrazovnih asocijacija. Općenito, njegove ideje za reforme su uključivale uvođenje poljoprivrednih škola i državno organiziranje obrazovnog sistema, kao i utemeljenje općeg osnovnog obrazovanja.

Ime Johna Durija stoji uz ona Komenskog i Hartliba. 1651., pojavila se njegova knjiga *Reformirana škola*, u kojoj on predlaže učiteljska udruženja u Engleskoj, vrlo slična učiteljskim bratstvima u Francuskoj. I doista, on je nastojao da kontrola obrazovanja bude u rukama države, ali sa slobodnim obrazovnim organizacijama. Smatrao je da mlade treba podučavati korisnim umijećima i naukama, tako da mogu «postati profitabilan instrument Komonvelta». Od njega je potekao sistem vrtića; stog, on se smatra prvim predstavnikom predškolskog obrazovanja u Engleskoj.

Najslavniji puritanski intelektualac, John Milton, više se bavio obrazovanjem «naše plemenitije i otmjenije mladeži», nego obrazovanjem pučkih dječaka. O obrazovanju (1644.), napisano na Hartibov zahtjev, je posljednje djelo u dugom nizu evropskih tumačenja renesansnog humanizma. Miltonov cilj je tradicionalan, oblikovanje dječaka prema prosvjećenom, kultiviranom, odgovornom građaninu i vodi. Njegov prijedlog akademije, koja bi preuzela mjesto i srednje škole i koledža, se koncentrira na obuci u starim klasicima, uz dužno podčinjavanje Bibliji i kršćanskom učenju. Milton, također, naglašava nauke, a u nastavnom planu su mjesto imale i fizičke i vojne vježbe.

Royalističko obrazovanje. Često suprotstavljeni puritanizmu na obrazovnom, kao i na političkom, polju su bili rojalisti i njihove pristalice u plemstvu. U obrazovanju, njihova gledišta idu natrag u 16. stoljeće, do Eliota i Aschama, koji su tako uvjerljivo pisali o obrazovanju džentlimena, u tradiciji takozvanih knjiga ljubavnosti. Pod utjecajem nekoliko engleskih preteča i Montaignea, bili su James Cleland (Odgajanje mladog plemića, 1607.), te Henry Peasham (Potpuni džentlimen 1622.). Po Peachamovom stajalištu, krajnjeg rojaliste, «oblikovanje (učenika) apsolutno u nužnim i hvalevrijednim kvalitetima koji se tiču uma i tijela u slavu zemlje» je prevaziđen cilj obrazovanja; sadržaj Potpunog džentlimena iznosi raznovrsne interese idealnog džentlimena ili plemića – kozmografiju, geometriju, poeziju, muziku, vajanje, crtanje, slikanje, heraldiku (nauku o grbovima). John Gailhard (potpuni džentlimen 1678.), drugi pisac iste tradicije, je, može se reći, nagovijestio empirizam Johna Lockea (vidi poslije), kada je pisao da je «priroda mladih kao vosak pod vatrom, ili čista tabla na kojoj se može bilo šta napisati».

Akademije. Počeci akademija za promoviranje filozofije, umjetnosti i nauka, mogu se utvrditi još u ranoj renesansi, posebno u Italiji i Francuskoj. Platonska Akademija u Firenci, spomenuta u ovom članku već prije, je jedna od najistaknutijih u razmatranim društvima. Prve naučne akademije pripadaju 16. stoljeću: 1560. je na primjer, u Napulju

osnovana Academia Secretorum Naturae (Tajna akademija nauka. Onda, 1617., u Weimaru je osnovana prva njemačka akademija, Fruchtbringende Geisteschaft (Plodonosno društvo), sa iskazanom svrhom pročišćavanja jezika i kultiviranja književnosti. Brojne druge akademije se osnivaju širom Evrope.

U 17. stoljeću su osnovane dvije istaknute naučne akademije. I Englesko kraljevsko društvo i Francuska akademija nauka su počeli kao neformalna okupljanja čuvenih ljudi. Na «nevidljivom koledžu» u Londonu i Oxfordu su bili njihovi prvi susreti 1645.; formalno je osnovano kao Kraljevsko društvo 1662.

U Parizu, grupa ljudi, uključujući Descartesa i Pascala je počela sa privatnim sastancima skoro u isto vrijeme. 1666. su pozvali ministra ekonomije Jean-Baptistea Colberta, na susret u kraljevskoj biblioteci. U Louvreu 1669., društvo je transformirano, pod imenom Akademija nauka. Francuska Akademija je također počela kao privatno društvo ljudi od uma i pera, nekih pet godina prije njenog zakonskog utemeljenja 1635., pod patronažom kardinala Richelieua. U 18. stoljeću su slava i dostignuća ovih akademija – francuske i engleske, bili međusobno priznati, te su mnoge druge evropske zemlje počele sa osnivanjem vlastitih nacionalnih akademija.